

СОЦІАЛЬНЕ ВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦИЗМУ Й УТВЕРДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Вихід з підпілля східних католицьких церков у країнах Центрально-Східної Європи посприяв відтворенню католицьких структур на їх теренах. Радикальні зміни, які відбулися наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. в Україні, піднесли питання розвитку громадських інституцій на такий рівень, про який багато борців за цю свободу не наважувались і мріяти. Та для того, щоб на тлі цих незворотних демократичних перетворень соціальна місія церкви, в тому числі й Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), мала можливість реалізуватися, постали необхідними ряд передумов.

Відомий американський дослідник В. Коул Дюрем виокремлює чотири таких передумови. Першою серед них є мінімальний релігійний плюралізм. Допоки в суспільстві відсутні принаймні елементи цього поняття, питання про релігійну свободу є практично безпідставним. Лише тоді, коли відмінність у світоглядах починає сприйматися як неминуча даність, виникають підстави для релігійної свободи. Іншою передумовою автором визнається економічна стабільність у суспільстві. Наступна передумова стосується політичної легітимності того чи іншого суспільного устрою. Нарешті, остання передумова стосується бажання однієї релігійної спільноти, як правило панівної, співіснувати з іншими релігійними групами у толерантному режимі. Така спрямованість до толерантного співіснування, у переважній більшості випадків постає не як іманентна даність, а радше як результат доволі тривалої еволюції богослов'я та релігійної культури. [В. Коул Дюрем Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура // Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти. – Львів., 2001. – С.25]

На наш погляд, в усій повноті жодна з цих передумов наразі не досягнута у сучасному українському суспільстві, саме тому здійснювати свою соціальну місію церква змушена під значним суспільним тиском. Навіть українське релігійне різноманіття, яке справді створює мінімальні релігійні передумови до розвитку релігійної свободи, – це не релігійний плюралізм у повному сенсі, як його розуміють соціологи. Адже плюралізм вимагає визнаної усіма багатоманітності і встановлення цими суб'єктами певних умов мирного співіснування. Далеко не всі суб'єкти релігійного життя України визнають реальність конфесійного розмаїття. [Там само. – С.27]

На думку одного з ієрархів Української Греко-Католицької Церкви, владики Софрона Мудрого, Церква і держава є тими громадськими інституціями, які спільно відповідають за те, щоб утвердити успадковані християнські цінності для побудови високодуховного, розвинутого, демократичного, громадянського суспільства. На думку архієрея, не можемо забувати що саме християнство покликане стати для нас базою, щоб сформувати таке суспільство, [Див.: Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи / – Івано-Франківськ, Нова Зоря, 2006. – С.467]

О крім вище наведених суспільно-духовних засад та вартостей, які заслуговують на пошанування й увагу, в сьогодишній Україні в контексті побудови в ній громадянського суспільства та які є також метою й критеріями досконалого суспільного життя, в греко-католицькому суспільному вченні особливий наголос робиться на чесності, справедливості, взаємоповазі, працьовитості, правді, турботі про спільне благо. Без пошанування цих вартостей в умовах вільного ринку затирається культура, моральні норми, цінності, без яких не можна досягнути успіху в жодному суспільстві, оскільки таке суспільство буде нестабільним й пря-

муватиме до суспільного беззаконня. Це є цілком виправданим, оскільки засадничою цінністю існування громадянського суспільства є реалізація гідності й покликання людини. Для досягнення цієї мети якраз і є необхідне збереження правдивої ієрархії цінностей, яка підпорядковує матеріальні і природні речі внутрішнім і духовним. Плутання засобів і цілей породжує несправедливі суспільні структури і відносини, а для того, щоб уникнути цього і досягнути позитивних суспільних змін, необхідним є внутрішнє навернення суспільства до духовних і моральних цінностей.

Стан розвитку громадянського суспільства в Україні на даний час є наслідком взаємодії відразу кількох чинників, серед яких дуже складно виокремити головний. На думку Віктора Єленського, релігійно-суспільний розвиток посткомуністичних країн, до яких належить Україна, є дуже значною мірою процесом відтворення – відтворюються типи релігійних культур, які формувалися впродовж тривалого історичного періоду і різною мірою були піддані руйнуванню з боку комуністичного режиму. У цьому ж контексті слід вказати й на відносну слабкість українського націоналізму і відсутність у ньому жорсткої конфесійної ідентифікації. Український національний наратив значно меншою мірою пов'язаний із релігією, ніж національні конструкти багатьох інших східноєвропейських народів. Коли йдеться про українця, то це зовсім не означає такої ж релігійної визначеності, як у випадку серба, хорвата чи поляка. [Колодчин В. Перспективи й завдання мирянського руху в діаспорі // Роль мирян в Українській Греко-Католицькій Церкві. Матеріали конференції мирян. – Львів, 1998. – С.106]

Відтак не випадково однією з фундаментальних засад сучасної католицької суспільної доктрини, якою керується УГКЦ, є її антропоцентричність: світ і суспільство знаходить своє вираження в людині, в її суспільному централітеті, універсалітеті та дотриманні її гідності. Людська особа, розвиток та реалізація її гідності є основою, суб'єктом і метою суспільної діяльності, зокрема побудови громадянського суспільства. Тому католицьке суспільне вчення виводить як найвищу конституційну засаду громадянського суспільства пошану прав людини, оскільки основним завданням суспільного порядку є дати і забезпечити повноту дії природного права і природної справедливості. Це забезпечення продиктоване вимогами людської природи (особистості) і вимогами самого сенсу й цілей суспільства та його правового і культурного порядку. При цьому правовий лад громадянського суспільства завжди повинен перебувати під опікою і контролем совісті людини, яка є запорукою того, що в такому суспільстві ніколи не дійде до надужиття державної влади і до поневолення вільної думки громадян, бо такий авторитет совісті в суспільстві є свідченням пошанування природного права. [В. Коул Дюрем. Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура. // – Львів, 2001. – С. 47].

У контексті наведених вище міркувань спробуємо проаналізувати одну з головних проблем соціального характеру, яка значною мірою ускладнює побудову громадянського суспільства у нашій країні. Йдеться про тотальне явище корупції, яке огорнуло усі без винятку соціальні інституції. Роль Церкви у цьому питанні полягає в аналізі явища корупції з моральної точки зору, тобто з перспективи гідності людини та її призначення до життя в спільноті, а також в моральній оцінці в ситуації, що склалася. Корупція, на думку А. Костюка, містить, зокрема, такі аморальні елементи:

1. Порушення закону. Корумпований представник порушує свій договір з державою і загальнообов'язковий до виконання закон. Таким чином, він не виконує моральний обов'язок діяти відповідно до приписів легітимної влади.

2. Шкода для загального добра. Загальнообов'язковість приписів легітимної влади впливає з того, що вони видані для захисту і розвитку загального добра суспільства. Шкода буває безпосередньою (коли клієнт незаконно збагачується за рахунок спільного добра) або опосередкованою (коли сторони, хоч і не шкодять спільному добру, але занедбують його, ставляться байдуже до його розвитку).

3. Часто в результаті корупційних дій страждає розподільча справедливість і клієнт збагачується за рахунок інших членів суспільства. Таким чином, іншим

членам суспільства може завдаватися пряма шкода, за яку несуть відповідальність учасники корупційних стосунків.

4. Обман. Оскільки корупція заборонена і карається законом, учасники корупційних стосунків, змушені приховувати їх чи навіть надавати їм видимості законності. Це призводить до прямого обману, який заборонений з моральної точки зору. [Костюк А. Корупція як соціальний феномен і як моральна проблема // Документи єпархіальних соборів УГКЦ (2001-2002). – Львів., 2002. – Т. 1. – С.523]

Щоб вирішити цю проблему, неохідне своєрідне “колективне навернення” найрізноманітніших суспільних прошарків. Не менш важливою, однак, є проблема моральної настанови керівників держави. Без їх бажання безкорисливо, патріотично служити спільному добру будь-які політичні чи правові кроки не спроможні покращити ситуації. Український греко-католицизм здатний у цьому сенсі виробити моральне вчення церкви з питань корупції, враховуючи пастирську доцільність та особливості української ситуації. Особливу увагу у вирішенні підстав сприйняття корупції, потрібно звернути на те, коли індивідуальні прояви корупції є безумовним моральним злом і тяжким гріхом, а коли вони є лише моральною недосконалістю, зумовленою несприятливими обставинами. Необхідно також наголосити на руйнівних наслідках, які має корупція для суспільства, та відповідальності, яка лежить на державних та громадських лідерах.

Перефразовуючи папу Івана Павла II, який дав десять власних заповідей польському народові, констатуємо, що деякі з них були б актуальні для побудови справді громадянського суспільства в Україні. Так, зокрема, папа Іван Павло II пише: “Не відрікайся імені свого народу, ані його історичного досвіду, бо то його власний корінь. Навіть за найгірших обставин, змінюючи середовище чи громадянство, не забувай віри своїх предків. Твоя родина повинна стати як церква – учителькою та матір’ю. Розголошуй добре ім’я свого народу, і не дозволяй, щоб воно було надуживане противниками для своїх власних політичних, шовіністичних чи якихось інших цілей. Учися від інших народів усього, що в них добре, але не повторюй їхніх помилок” [Костюк А. Корупція як соціальний феномен і як моральна проблема // Документи єпархіальних соборів УГКЦ (2001-2002). – Львів., 2002. – Т. 1. – С. 523].

За сучасних умов розбудови громадянського суспільства в Україні об’єктивно необхідними і надзвичайно важливими є, як підкреслюють дослідники цієї проблеми, чітке окреслення й вироблення кінцевої мети державотворення, а також формування, з урахуванням українського християнського досвіду та сучасної конструктивної суспільної позиції Вселенської церкви, чітких ціннісних національних критеріїв побудови громадянського суспільства, які б узгоджувались із загальнолюдськими цінностями. Це є необхідним та виправданим в силу того, що цілі й суспільнотворчі зусилля влади й церкви є односпрямованими і доповнюючими, які не гальмують, а навпаки – прискорюють побудову громадянського суспільства в Україні як відкритого демократичного суспільства.

Саме тому ця проблема є вже більше ніж впродовж десяти років предметом постійної уваги провладу Української Греко-Католицької Церкви, яка в зверненнях та рішеннях Синодів ієрархії окреслює суспільні завдання християнства, закликає не лише до вирішення пекучих суспільно-економічних проблем українського суспільства. Також УГКЦ закликає до протидії владі в її маніпуляціях голосами виборців, а й до демократичного волевиявлення як своїх вірних і духовенства, так і всього українського суспільства, забороняючи при цьому своїм священикам не тільки ставати кандидатами в депутати різних рівнів, але й агітувати за тих чи інших осіб та партій. Тим самим УГКЦ, відповідно до своєї ідентичності, засвідчує свою небайдужість до важливих політичних подій в Україні, що торкаються морально-етичних аспектів життя українського суспільства, оскільки вона, поряд із державою, покликана самим Богом служити цьому суспільству. Завданням цієї душпастирської місії, як, зокрема, наголошується у “Зверненні Синоду єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі щодо соціально-політичної ситуації в Україні” від 28 січня 2004 року, “зробити все від неї залежне, щоб суспільно-політичні процеси відбувались якнайкраще,

якнайчесніше і найсправедливіше. Це дасть змогу задовольнити основні потреби кожного громадянина та законні інтереси держави, спираючись на головні передумови суспільного миру – пошану з боку держави до гідності людини, створеної на образ і подобу Божу, і пошану з боку громадян до держави, якщо вона дбає про спільне благо. ... Підстава нашої надії – в будіванні суспільного життя на таких міцних підвалинах як мораль і закон. Християнська мораль постійно плекає в людині почуття внутрішньої свободи та відповідальності за прийняті рішення... Хай з новою силою прозвучить у нинішній час духовна заповідь Володимира Мономаха: “Не дайте сильним погубити людину!”. Бадьорімося, вірмо й надіймося, діймо по совісті – і Бог миру буде з нами!” [Владика Софрон Мудрий До питання вдосконалення правого забезпечення діяльності Української Греко-Католицької Церкви в Україні // Релігія і закон: проблеми правового врегулювання державно-церковних відносин. – К.; 2002. – С.123]

Саме тому соціальні ініціативи українського греко-католицизму тісно пов’язані з усвідомленням необхідності екуменічного діалогу з іншими християнськими церквами і нехристиянськими спільнотами в Україні.

Підсумком суспільної діяльності УГКЦ впродовж останнього десятиліття і її результативним внеском у випрацювання засад суспільного вчення й розбудови в Україні громадянського суспільства став так званий “Суспільний дороговказ віруючого”, своєрідний “декалог”, який містить десять основних принципів суспільної поведінки віруючих УГКЦ, затверджений 2002 року Синодом цієї Церкви. Основу цього “Дороговказу”, що є своєрідним “декалогом” суспільної діяльності українського католицизму, склали принципи, які накреслили шлях морально досконалого приватного, сімейного й суспільного життя християн. На переконання О. Недавної, показовим в “Дороговказі” є те, “що в усіх пунктах так чи інакше закладається адекватне бачення ролі індивіда в демократичному громадянському суспільстві як вільної одиниці, свобода якої забезпечується повагою до свобод інших та свідомістю солідарності у спільноті... Будучи квінтесенцією суспільно значущих настанов УГКЦ, “Суспільний дороговказ віруючого” є ланкою у послідовній стимуляції Церквою у своїх вірних свободи вибору й персональної відповідальності за неї кожного”[Цит. За: Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ., 2006. – С.451]

Зокрема, від українських католиків вимагається: жити вірою і надією в Ісусі Христі за вченням Церкви; допомагати суспільству через своє особисте життя, шануючи в кожній людині образ Божий, уникаючи забобонів і ворожби; шанувати своє тіло, не оскверняючи його алкоголем, тютюном, наркотиками, сексуальною розбещеністю, а протиставляти їм мудрість і силу Євангелія та християнську мораль; впливати на засоби масової інформації; сумлінно виконувати свої обов’язки, докладаючи зусиль до подолання розбрату, злоби і ненависті між людьми, поцінуючи суспільну єдність; оберігати життя та допомагати хворим, беззахисним і безправним; зберігати чистоту життя, плекаючи подружню любов і вірність, зміцнюючи на християнських засадах родину. В основу матеріальних відносин УГКЦ закликає покласти: безкорисливість, незазіхання на спільні чи особисті матеріальні цінності, поборювання хабарництва, пошанування прав ди, справедливих законів і прав інших, протидію усім видам насильства. Не оминуло суспільне вчення УГКЦ й екологічних питань. Так, “Дороговказ” закликає до шанування і розсудливого користування природними багатствами Землі – дару Бога.

Таким чином, головною передумовою функціонування громадянського суспільства в Україні є динамічна взаємодоповнюваність державної та церковної функції. Серйозний вплив на формування потреби громадянського суспільства має характер релігійності в Україні. Усвідомлення трансцендентності головного джерела прав і свобод, складової громадянського суспільства робить їх справді невідчужуваними та універсальними. Однак маємо сказати і про наявність певного колективного релігійного досвіду, необхідності усвідомлення “колективного навернення”, спільного суспільного переживання, поєднаного з непоборною волею розвивати у собі відблиск Божої подоби. Цей розвиток кристалізує наріжний

камінь релігійної свободи. Було б некоректним говорити про релігійність наших співвітчизників у її соціальному контексті категоріями “добра – погана”. Адже це не ті категорії, якими можна охарактеризувати стосунки з Богом.

Розмірковуючи про досягнення України у сфері розбудови громадянського суспільства, все ж слід наголосити, що певною мірою, саме завдяки свободі слова, релігійній свободі та іншим демократичним перетворенням, можемо говорити про певні успіхи в цьому сенсі. У кожному разі державна влада жодним чином не вдавалася до обмеження будь-яких прав і свобод людини, хоч і намагалася певною мірою абсолютизувати свій вплив у цьому сенсі ще у пер. пол. 90-х рр. м. ст. Ступінь організованості опору, на який могла б наштотхнутися влада у тому разі, якби вона наважилась обмежити демократичні свободи, які є основою громадянського суспільства, стане дуже точним тестом на потребу свободи в українському соціумі.

М. ЧЕРЕНКОВ ■

УКРАЇНСЬКИЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ ПРОТЕСТАНТИЗМ: ПАРАДИГМА РЕФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

В Україні протестантизм представлений переважно пізніми течіями, найбільш масові та впливові серед яких належать до євангельського протестантизму і складають громади віруючих баптистів та п'ятидесятників. Євангельський протестантизм – це дослідницький конструкт, що дає змогу об'єднати декілька протестантських конфесій в одну групу за неформальною ознакою з відносно стійким характером конфесійних кордонів та внутрішніх протестантських демаркацій. Водночас євангельський протестантизм як спільнота віруючих, в якій посилюються богословські та історичні відмінності серед ідентичних груп, стає реальністю сучасного релігійного життя. Вітчизняні богослови стверджують саме про євангельську спільноту, а не окрему церкву, включаючи до неї основні групи євангельських християн, баптистів та п'ятидесятників [Негров А. Герменевтика в процессе преобразования: три герменевтических горизонта славянского евангелического сообщества в постсоветский период // Богословские размышления. – 2004. – №4. – С. 7–8].

Хоча П. Бергер та Т. Лукман, вказуючи на сконструйований характер соціальної реальності, закликають відмовитися від спроб відновити тотожність ідеальних типів і реальних феноменів, а з тим визнати проблему співвідношення між повсякденними типізаціями та соціальними конструктами: “Пуританин знав, що він – пуританин, та без особливих зусиль визнавався таким, зокрема, англіканцями; але соціолог, який хотів би перевірити тезу Макса Вебера про протестантську етику, має спиратися на дещо інші і більш складні процедури задля того, щоб “пізнати” емпіричні референти веберівського ідеального типу” [Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.; Academia, 1995. – 323 с.]. У руслі цієї логіки можна говорити, з одного боку, про те, що євангельський протестантизм став реальністю ще задовго до його типізації, а з іншого про те, що методологічні конструкти впорядковують соціальну реальність та формують новий її гештальт.

У сучасних міждисциплінарних дослідженнях можна виокремити три перспективні напрями, що адекватно пояснюють феномен та тенденції розвитку Реформації: концептуальне осмислення євангелізму як соціального християнського ідеалу; специфікація євангельського протестантизму як народної, бідної церкви; ультрамодерністське прочитання євангельської віри.